

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційну роботу Ніколенка Юрія Олександровича
«Виборча інженерія як інструмент політичної конкуренції:
публічні прояви в трансформаційних демократіях»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 052 Політологія**

Актуальність роботи обумовлена авторським підходом до дослідження феномену (виборча інженерія) в контексті більш широкого поняття (політична конкуренція) в певних умовах (трансформаційні демократії) завдяки фіксації визначених проявів цього феномену (публічні прояви).

Політична конкуренція є одним з базових принципів існування сучасних демократичних політичних систем світу. Реалізація цього принципу полягає як в ціннісній, так і в технологічній площині. Так технологічна площина реалізації принципу політичної конкуренції є найбільш динамічною та дискусійною, тому що передбачає постійне вдосконалення практичних політико-конкурентних механізмів, які необхідно узгоджувати з базовими ціннісними принципами політичної конкуренції, а також з правовими, організаційними, морально-етичними вимогами до політичного процесу в цілому та виборного процесу, зокрема.

Вибори є певною квінтесенцією (загально актуальним та наявним проявом) публічного і непублічного політико-конкурентного процесу. Тому виборча інженерія з усіма її технологіями виступає важливим інструментом (згідно назви дисертації) чи механізмом (згідно назви Розділу 3) у реалізації політичної конкуренції.

Акцент на трансформаційних демократіях додає актуальності роботі, тому що специфіка політико-конкурентних процесів в суспільствах на етапі їх трансформації достатньо проблемна щодо дотримання базових ціннісних, правових, організаційних стандартів цивілізованої політичної конкуренції.

А фокус дослідницької уваги на публічних проявах виборчої інженерії надає автору можливість залучення великої кількості емпіричних даних для досконалого дослідження обраної проблематики і формулювання обґрунтованих висновків.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Достовірність результатів дисертаційного дослідження обумовлена додержанням методологічних вимог до його проведення, відповідністю структури роботи меті та завданням роботи, а також переважною відповідністю висновків поставленим завданням.

Для аргументації тез та висновків автором була залучена велика кількість джерел і використані значні обсяги даних, а також теоретичних та практичних дослідницьких моделей, запропонованих в цих джерелах.

Структурні компоненти збалансовані, проміжні висновки в цілому відповідають завданням роботи. Загальні висновки відповідають меті дослідження.

Ніколенко Ю. О. переконливо формулює власну модель втілення технологій виборчої інженерії в якості механізму/інструменту політичної конкуренції в суспільствах з різними політичними режимами, зокрема в трансформаційних демократіях. Запропонований автором підхід має перспективу щодо використання результатів цієї роботи для дослідження сучасних політичних процесів в Україні.

На наукову новизну (стор. 33-37) претендують такі складові дослідження Ніколенка Ю. О.: з'ясування значення виборчої інженерії в політичній системі трансформаційної держави, як діяльності зі встановлення або зміни закріплених в законодавстві виборчих правил в нормативно-регулятивній та інституційній підсистемах. Відокремлення системних, процесуальних, суб'єктних, зовнішніх чинників, які впливають на здійснення виборчої інженерії в рамках конкурентної політичної практики. Встановлення специфіки виборчих технологій в державах з трансформаційними політичними режимами. Ідентифікація основних проявів маніпулятивної виборчої інженерії та виявлення основних факторів, які впливають на здійснення виборчої інженерії в рамках політичної практики незалежної України.

В роботі було удосконалено дані про співвідношення спільних та відмінних аспектів поняття виборча інженерія з такими спорідненими та

дотичними поняттями як «соціальна інженерія» «політична інженерія», «юридична інженерія», «наукові дослідження виборчої сфери», «політичні технології», «виборчі технології», «зловживання владними повноваженнями», «зловживання правом», «правопорушення в рамках виборчого процесу», а також розуміння мотивації суб'єктів виборчої інженерії в рамках теорії раціонального вибору і класифікацію форм практичної реалізації виборчої інженерії в рамках політичної конкуренції.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові тези, їх обґрунтування, висновки і рекомендації сформульовані Ніколенком Ю.О. у відповідності до вимог до подібного виду досліджень, базуються на дотриманні обраної методологічної бази та систематизації даних з широкого кола джерел як теоретичного, так і нормативного, а також прикладного характеру. Достовірність результатів дисертаційного дослідження підтверджена їх апробацією у вигляді наукових статей у спеціалізованих виданнях, а також виступах на науково-практичних конференціях.

Дане дисертаційне дослідження має предметну спрямованість відповідну до паспорту наукової спеціальності 052 «Політологія».

У Розділі I дисертаційного дослідження автором окреслено концептуальні основи та методологічні принципи у дослідженні виборчого процесу, зокрема виборчої інженерії, як публічного політико-конкурентного процесу. Були розглянуті: генезис самого терміну виборча інженерія та процес інституалізації виборчої інженерії. Окремий акцент автор зробив на виборчої інженерії в контексті політико-конкурентного процесу як на предметі дослідницької уваги політичної науки, а також на публічному прояві використання виборчої інженерії в політ-конкурентному процесі. Також Ніколенко Ю.О. окреслив структуру системно-кібернетичної методології, яку обрав для використання у своєму вивченні публічних проявів виборчої інженерії.

За підсумками Розділу 1 Ніколенко Ю.О. робить очевидні висновки (стор. 85-95) щодо визначення інженерної діяльності (або інженерного підходу) як

діяльності, що спрямована на застосування наукових знань для створення або модифікації штучних об'єктів та систем (як матеріальних, так і соціальних). З часом даний підхід почав застосовуватись і до соціальної сфери, що призвело до виникнення соціо-інженерного підходу. Вибори в найбільш загальному розумінні можна визначити як процедуру обрання певного суб'єкта певним колом осіб (виборців) на певну посаду. Ключовою складовою інституту виборів є виборче законодавство. Під виборчою системою розуміється встановлений законодавством алгоритм переведення голосів виборців в представницькі мандати, тобто виборча формула. Виборчий процес визначається як встановлений законодавством порядок організації, підготовки, проведення та встановлення результатів виборів. Виборча інженерія є легальною діяльністю з законодавчого конструювання (розробки) або зміни закріплених в законодавстві початкових виборчих правил (параметри виборчої системи та виборчого процесу), яка здійснюється для досягнення певних цілей та результатів. Тому виборча діяльність, яка не передбачає змін до існуючих правил виборчого процесу не належить до сфери виборчої інженерії. Існуючі на сьогодні визначення виборчої інженерії автор розподіляє на чотири типи: 1) політологічний підхід; 2) маркетинговий підхід; 3) юридичний підхід; 4) інструменталістський підхід. Основними чинниками виникнення виборчої інженерії автор вважає науково-технічний прогрес, підвищення значимості процедури виборів, розширення кола осіб, що мають виборчі права, створення великої кількості різноманітних виборчих систем. Дисертант робить висновок, що основні складові виборчої інженерії (суб'єкт, об'єкт, процес) можуть бути повністю розглянуті в рамках системно-кібернетичного підходу – як кібернетична система, яка має керуючий та керований компонент, в якій здійснюються процеси управління та зворотного зв'язку.

У Розділі 2 Ніколенко Ю.О. зробив акцент на аналізі виборчої інженерії, як сукупності технологічних засобів, які використовуються в процесі демократичної політичної конкуренції. А саме на конкурентному потенціалі

використання цих засобів, їх публічному прояві, та територіальних особливостях їх втілення у політико-конкурентному процесі.

За підсумками Розділу 2 Ніколенко Ю.О. приходить до очевидних висновків, що виборча інженерія сьогодні використовується в усіх демократичних державах і дана діяльність має керуватися певними принципами та має певні обмеження. Діяльність з виборчої інженерії обумовлена достатньо широким набором цілей та мотивів суб'єктів цієї інженерії. А процес виборчої інженерії містить як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. Формою практичної реалізації виборчої інженерії є практична діяльність в виборчій сфері з конструювання або зміни закріплених в законодавстві правил організації, проведення та встановлення результатів виборів (що автор вже зазначав у висновках до Розділу 1). І на ці правила впливають маніпуляції більше ніж на інші елементи політичної системи. Автор виокремлює 3 напрями досліджень виборчої сфери в контексті практик виборчої інженерії: 1) загальнотеоретичний; 2) процесуальний; 3) результативний. А різні конфігурації виборчої системи мають різний вплив на результати виборів та на політичну систему держави. Також у висновках до Розділу 2 автор констатує: 1) діяльність депутатів представницьких органів влади окреслюється трьома напрямками: законотворчим, захисним та роботою з округом; 2) політична система держави є сукупністю політичних інституцій даної держави та зв'язків/відносин між ними, які разом утворюють певну цілісну систему з притаманними їй структурою, функціями та іншими характеристиками/параметрами; 3) виборча інженерія здійснюється насамперед в нормативно-регулятивній та інституційній підсистемах політичної системи держави. Автор також виділяє 9 напрямів впливу виборчої системи на політичну систему держави, а також констатує вплив політичного режиму на специфіку виборчої інженерії і наявність великої кількості варіантів виборчої системи. Дисертант приходить до висновків, що базовим елементом виборчого процесу є територіальна організація виборів і це є предметом вивчення такого наукового напряму як виборча географія (або електоральна географія).

Розділ 3 автором присвячено дослідженню досвіду сучасних конкурентних демократій у використанні виборчої інженерії в якості механізму політичної конкуренції, а також перспективам розвитку виборчої інженерії в сучасній Україні. Окрему увагу дослідник приділив впливу модернізації виборчої інженерії, як механізму політичної конкуренції, на трансформацію самої політичної конкуренції.

Розділ 3 надихнув Ніколенка Ю.О. на висновки про те, що виборча інженерія сьогодні є складовою політичного життя будь-якої демократичної держави, а держава, яка «відходить від недемократичного режиму» має створити виборчу систему, яка була б адекватною демократичним трансформаціям. Автор визначає політичну трансформацію як політичний процес істотної зміни умов і механізмів функціонування політичної системи в цілому або її окремих частин, що веде до виникнення нових форм політичних організацій та інститутів, до зміни форм державного правління або політичного режиму. Дослідження виборчої інженерії США зумовило констатацію автором факту, що виборче право в цій країні базується на традиційних принципах загальності, рівності та таємного голосування.

Також Ніколенко Ю.О. робить досить дискусійні висновки: 1) всі держави сучасної Європи відносяться до демократичних (мабуть, за виключенням Білорусі), а також мають схожу політичну культуру, соціальні, економічні, правові характеристики, принципи виборчого права, а тому «виборча сфера» в них теж мало відрізняється; 2) виборча інженерія займає важливе місце у державах Європи, при тому, що виборче законодавство не змінюється там протягом багатьох років.

Щодо публічних проявів виборчої інженерії як механізму політичної конкуренції в сучасній Україні, то автор констатує, що Конституція України є основним законом України, який містить політико-правові норми, що регулюють виборчу сферу. Також автор приходить до висновку, що специфікою політичних відносин в політичній сфері незалежної України є перевага неформальних відносин над формальними, що призводить до

численних негативних наслідків для виборчого процесу і політичної системи країни загалом. А виборча інженерія використовується в суб'єктивістських інтересах та для досягнення суб'єктивістських неправових політичних цілей. Нікленко Ю.О. окреслює базові прояви маніпулятивної виборчої інженерії в сучасній Україні та робить висновок про політичну систему України, як про «нестабільну, з переважанням неформальних норм та регуляторів». При цьому серед чинників, які впливають на здійснення політичної інженерії в Україні автор називає 4 групи, які, тим не менш, є стандартними і для інших країн (стор. 127.): системні, процесуальні, суб'єктні, зовнішні.

Ніколенком Ю.О. Були також надані пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного загального та виборчого законодавства; щодо запобігання зловживання владними повноваженнями, зловживання правом, виборчою інженерією в суб'єктивних інтересах, використання адміністративного ресурсу та явних правопорушень в рамках виборчого процесу; щодо запобігання частоті зміни типу та параметрів виборчої системи та параметрів організації виборчого процесу в маніпулятивних цілях; щодо запобігання суб'єктивно зумовлених маніпуляцій з територіальною організацією виборів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання їх фактологічного, аналітичного і методологічного потенціалу для аналізу, моделювання і прогнозування виборних процесів у повоєнній Україні. Також отриманні результати та напрацювання можуть бути основою для планування інноваційних процесів у вітчизняній виборчій сфері і використання технологічних можливостей виборчої інженерії для цього.

Виявлена специфіка та проблеми у використанні механізму виборчої інженерії в Україні сприятимуть виробленню технологій протидії маніпуляціям та порушенням в цій сфері.

Безумовно, результати даного дослідження стануть додатковим підґрунтям для удосконалення підготовки політологів, які планують спеціалізуватись на вивченні та безпосередній участі у таких напрямках

політичної науки та практики, як політичне консультування, політичні технології та комунікації, політичний маркетинг і менеджмент, політична реклама та PR, теорія виборчих систем тощо.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Базові результати та висновки дисертаційного дослідження знайшли відображення у 25 наукових працях. У наукових фахових виданнях України з політичних наук – 5. У тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях – 20. Дотримано вимоги Міністерства освіти і науки України щодо кількості, обсягу та змісту друкованих праць, а саме публікацій основного змісту дисертації. На підставі аналізу рукопису дисертаційного дослідження та наукових публікацій можна стверджувати про ідентичність публікацій та основних положень дисертації. І це надає авторові дисертаційної роботи право публічного захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Дисертаційне дослідження складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг рукопису дисертації становить 269 сторінок. Список використаних джерел налічує 177 найменувань. Структура дисертації має логічну побудову відповідно до поставлених завдань. Дисертація оформлена відповідно до вимог МОН України, що висуваються до подібного роду наукових робіт.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Дисертаційна робота Ніколенка Ю.О. виконана на належному науковому рівні. Але авторський підхід та стиль викладення матеріалу, використання великої кількості даних для характеристики процесів та аргументації висновків обумовили дискусійність певних тез і певну розфокусировку авторської уваги на аналітичній складовій при дослідженні елементів, заявлених в роботі як

базові. Тому логічними є певні зауваження та рекомендації, які б сприяли вдосконаленню подальших наукових пошуків автора в обраній ним тематиці.

1. У відповідності до власного авторського стилю Ніколенко Ю.О. в тексті роботи дуже щільно використовує умовні скорочення, які не є загальноживаними (зрозумілими всім та розповсюдженими), а являють собою результат наукової творчості автора. *Наприклад, «ключовим для встановлення РВ є рівень ВС, тому що саме ВС визначає алгоритм переведення ГВ в ПМ. ВП в рамках визначення РВ грає допоміжну роль. На рівні ВП основними напрямками практичної реалізації ВІ є регламентація наступних аспектів ВП»* (стор. 36). Таким чином для розуміння кожного речення/абзацу/сторінки тексту, навіть підготовленому читачеві, необхідно постійно звертатися до списку умовних скорочень, який наданий на початку тексту. Цей список вміщує 186 позицій! І вони приведені не за абеткою. Тобто, для з'ясування значення скорочень на кожній сторінці необхідно робити багаторазовий моніторинг всіх 186 позицій. І це дуже ускладнює процес ознайомлення з текстом.

2. Ніколенко Ю.О. ставить перед дослідженням дуже широкий масив завдань, кожне з яких поділяється ще на низку підзавдань. Це змушує автора докладно аналізувати багаточисельні аспекти (різновиди політичних політичних режимів, основні закономірності в сфері державного будівництва» стор. 169. і т.д.) і втрачати фокус на основних елементах свого дослідження, які наведені в назві роботи. Для характеристики процесів та обґрунтування висновків автор використовує великий обсяг контенту: розгорнуте викладення концепцій інших дослідників, різноманітні переліки визначень та характеристик, списки нормативних положень і вимог, ретельний опис фактів тощо. Тому навіть висновки після розділів роботи мають великий обсяг. І за великої кількості загального контенту «розмивається» аналітична складова. В результаті висновки мають вигляд певного додатку до тексту, який приводиться для обґрунтування цих висновків. Крім того, такий підхід змушує автора поєднувати безпосередньо висновки з констатацією загально відомих речей.

3. Оригінальний підхід Ніколенка Ю.О., який спрямований на аналіз

динамічної єдності кількох феноменів: «виборча інженерія – політична конкуренція – публічні прояви – трансформаційні демократії» обумовлює те, що в різних частинах тексту автор дещо втрачає фокус уваги на один чи кілька з цих базових елементів свого дослідження. Так феномен політичної конкуренції не знаходить свого відображення ані в завданнях дослідження (стор. 32-33), ані в ключових словах в анотації (стор. 8). Феномен трансформаційних демократій, які автор час від часу називає то трансформаційними державами (стор. 184), то трансформаційними режимами (стор. 32), отримує характеристику не в першому розділі, де автор приділяє увагу концептуальним основам інших елементів свого дослідження, а лише в третьому. При чому автор крім/замість понять «трансформаційна демократія/держава» терміново вводить окреме поняття «трансформаційна конкуренція». Виборча інженерія виступає в роботі то інструментом (назва всієї роботи), то механізмом (назва Розділу 3) політичної конкуренції. А в підрозділі 2.1. виявляється що всередині виборчої інженерії як інструменту політичної конкуренції є власний політико-конкурентний потенціал.

4. Також дискусійними є тези автора про те, що: а) базові демократичні принципи організації виборів і схожі політичні культури, правові і соціо-економічні характеристики і т.д. в країнах сучасної Європи обумовлюють виборчі сфери, які мало відрізняються (стор. 238); б) виборча інженерія (діяльність з розробки або зміни закріплених виборчих правил) займає важливе місце у державах Європи, при тому, що виборче законодавство не змінюється протягом багатьох років

Тим не менш, названі дискусійні положення дослідження та наведені зауваження не ставлять під сумнів наукову цінність цієї дисертаційної роботи і високу оцінку рівня її виконання.

Висновок. Аналіз тексту дисертаційного дослідження Ніколенко Ю.О. його наукових праць дає підставу зробити висновок про актуальність,

певну новизну та оригінальність роботи, а також авторський підхід. Поставлена у дослідженні мета в цілому досягнута, а основні завдання вирішені.

Результати які отримав автор є обґрунтованими, отримали теоретичну та фактологічну аргументацію, мають практичну цінність для подальшої дослідницької, практичної, викладацької діяльності. Дисертаційне дослідження Ніколенка Юрія Олександровича «Виборча інженерія як інструмент політичної конкуренції: публічні прояви в трансформаційних демократіях» є самостійною та завершеною працею, висновки якої виступають переконливими, релевантними та апробованими.

Таким чином, є підстави дисертаційна стверджувати, що дисертаційна робота Ніколенка Ю.О. відповідає вимогам **Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії від 12 січня 2022 р. № 44**, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Рецензент:

Кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології, соціології
та публічного управління
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Андрій КЛЯЧИН

Підпис канд. політ. наук, доцента Клячина А.К. засвідчую

Проректор з наукової роботи
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
кандидат біологічних наук, доцент

Олег МАРЕНКОВ